

מהות חכמת הקבלה

מאת המקובל האלוקי רבי יהודה הלוי אשלג זצוק"ל

- א. על מה סובבת החכמה.
- ב. ריבוי הפרצופין והספירות והעולמות.
- ג. ב' סדרים: מעילא לתתא ומתתא לעילא.
- ד. שמות מופשטים.
- ה. הממשיות שבחכמת הקבלה.
- ו. הערכים הגשמיים והשמות הגופניים שבספרי הקבלה.
- ז. חוק שורש וענף ביחס העולמות.
- ח. שפת המקובלים היא שפה של ענפים,
- ט. "מסירה מפי מקובל חכם למקבל מבין מדעתו."
- י. כינויים הזרים לרוח אנושי.

בטרם אבוא לבאר את תולדות חכמת הקבלה, שכבר דשו בה רבים, מצאתי לנחוץ לבאר מקודם היטב, את מהותה של חכמה זו, אשר לדעתי מעטים המה היודעים זאת.

וכמובן לא יתכן לדבר מתולדות איזה דבר בטרם שאנו מכירים את הדבר עצמו. והגם שידיעה זו היא רחבה ועמוקה מני ים, עם כל זה אתאמץ בכל כחי וידיעותי שרכשתי לי במקצוע זה, לבאר ביאור מקורי ולהאירו מכל הצדדים באופן מספיק לכל נפש, להוציא מהם מסקנות נכונות כמות שהן באמת. מבלי להניח מקום למעיינים להטעות את עצמם, כרגיל מאד בעיון בדברים הללו.

על מה סובבת החכמה.

שאלה זו כמובן עולה על כל בר דעת, וכדי לתת תשובה מספקת לשאלה זו אתן הגדרה נאמנה ומשומרת, כי חכמה זו היא לא פחות ולא יותר אלא סדר של שרשים המשתלשלים על דרך קודם ונמשך בחוקים קבועים ומוחלטים המתחברים וקולעים למטרה אחת מאד נעלה, הנקובה בשם "גילוי אלקותו ית' לנבראים בעולם הזה". וכאן נוהגים כלל ופרט. "כלל" כלומר, כל האנושות המתחייבת בסופה, בהכרח ובחיוב מוחלט, לבא עד לידי ההתפתחות

המופלגת הזאת, כמש' "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" ("ישעי' י"א). "ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה', כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם" (ירמי' ל"א), ואומר "ולא יכנף עוד מוריך והיו עיניך רואות את מוריך" וגו' (ישעי' ל').

"פרט", היינו שאף מקודם שלימות כלל האנושות כולה, בכל דור ודור נוהג דבר זה גם בפרטים יחידי סגולה, כי אלה הם הפרטים הזוכים בכל דור ודור למדרגות מסוימות בעונין גילוי אלקותו ית', והם המה הנביאים ואנשי השם, וכמו שאמרו ז"ל (ב"ר פר' ע"ד) אין לך דור שאין בו כאברהם ויעקב. הרי לעיניך, אשר גילוי אלקותו ית' נוהג בכל דור ודור, לפי דחז"ל המוסמכים לדבר זה ונאמנים עלינו.

ריבוי הפרצופים הספירות והעולמות.

אולם לפי האמור הועמדה השאלה, כיון שאין לחכמה זו רק תפקיד אחד המיוחד והמבואר, א"כ מהו ענין של ריבוי הפרצופים והספירות וכל הקשרים בני החילוף, אשר ספרי הקבלה מלאים מהם.

אכן, אם תיקח איזה גוף של בעל חיים קטן, שכל תפקידו אינו אלא להזין את עצמו כדי שיוכל להתקיים בעולם זמן מה המספיק כדי להוליד ולקיים את מינו, תראה ותמצא בו הרכבה מסובכת מאלף אלפי פיברילים וגידים, כפי שדרשו ומצאו בעלי הפיזיולוגיה והאנטומיה, ועוד אלפי רבבות יש שם ממה שלא נודע עדיין לעין האנושית, ומכאן תוכל להקיש כמה מיני ריבוי הרכבות של ענינים וצינורות הצריכים להתחבר בכדי להמציא ולגלות את המטרה הנשגבת ההיא.

ב' סדרים: מעילא לתתא, ומתתא לעילא.

והנה בכללותה מתחלקת חכמה זאת לב' סדרים המקבילים זה לזה ושויים זה לזה כמו ב' טפות מים ואין הפרש ביניהם, רק שהסדר הראשון נמשך מעילא לתתא עד לעוה"ז, והסדר שני מתחיל מעולם הזה והולך מתתא לעילא בדיוק בכל אותם הדרכים וההרכבות שנרשמו משורשם בעת הופעתם והתגלותם מעילא לתתא.

והנה סדר הא' מכונה בשפת הקבלה סדר השתלשלות העולמות והפרצופים והספירות לכל מקריהם אם קבועים אם בני חלוף, וסדר הב' מכונה בשם השגות, או מדרגות של נבואה ורוח הקודש, אשר האדם הזוכה לדבר מחויב ללכת באותם המבואות והדרכים ולהשיג כל פרט וכל מדרגה לאט לאט בדיוק נכון על פי אותם החוקים שנרשמו בהם מעת התאצלותם מעילא לתתא. והוא כי ענין זה של גילוי אלקותו ית', אינו ענין המופיע כולו בבת אחת, כדרכי הגילוי שבדברים הגשמיים, אלא הולך ומופיע בהמשך זמן מסוים, אשר תלוי לפי זיכוכו של אותו המשיג, עד שיתגלו אליו כל המדרגות המרובות הערוכות מראש מבחינתם שמעילא לתתא. ולהיותם מסודרים ובאים בהשגה בזה אחר זה וזה למעלה מזה, כדוגמת שלבי הסולם, מכונים משום זה בשם מדרגות.

שמות מופשטים.

ושבים סבורים שכל המלים והשמות הבאים בחכמת הקבלה המה מין של שמות מופשטים, והוא מטעם היותה עוסקת באלוקיות ורוחניות שהם למעלה מן המקום והזמן אשר אפילו עין הדמיון אינו שולט שם, ומשום זה יחליטו שכל המדובר בעניינים כאלה ודאי אינם אלא שמות מופשטים או עוד יותר נשגבים ונעלים משמות מופשטים בהיותם נשללים לגמרי מתחילתם מיסודות המדומים. אולם זה אינו אמת, אלא לגמרי להיפך, שאין הקבלה משתמשת

בשמות ובכינויים, זולת מבחי' הריאליות והממשיות שבהם, וזה כלל ברזל אצל כל חכמי הקבלה. "כל מה שלא נשיג לא נגדרהו בשם ומלה", וכאן צריך שתדע שמלת השגה, פירושה המדרגה הסופית שבהבנה, והוא נלקח מלשון כי "תשיג" ידך, דהיינו טרם שהדבר מתבהר לעיניים בהחלט הגמור כמו שהיה תפוש בידיים, אין המקובלים מכנים אותו בשם השגה אלא בכינויים אחרים כמו הבנה והשכלה וכדומה.

הממשיות שבחכמת הקבלה.

אולם גם במציאות הגשמית הערוכה נגד חושינו נמצאים ג"כ דברים ממשיים, אע"פ שאין לנו שום תפיסה ודמיון בעצמותם, כמו האלקטרו והמאעט המכונים בשם פלואידום, עם כל זה מי זה יאמר שהשמות הללו אינם ממשיים בשעה שאנו מכירים בסיפוק גמור את פעולותיהם ולא אכפת לנו כלל שאין לנו שום תפיסה בעצם הנושא, דהיינו האלקטרו בעצמותו, והשם הזה כ"כ ממשי וקרוב אלינו לא פחות ממה שהיה אילו נתפס לנו לגמרי בחושינו, עד שכל הילדים הקטנים מכירים את השם הזה של אלקטרו כמו שמכירים את השמות לחם וסוכר וכדומה.

ולא עוד, אלא אם תרצה לייגע מעט את כלי עיוןך הייתי אומר לך בדרך כלל, אשר כמו שבהבורא ית' אין שום תפיסה והשגה כלל וכלל, ממש בשיעור הזה אין שום השגה בבחי' העצמית שבכל נבראיו ואפי' את הגשמיים שאנו מגששים בידינו, באופן אשר כל ההכרות שלנו עם חברינו וקרובינו שבעולם המעשה שלפנינו, אינו יותר רק "הכרות של פעולות" המתפעלים ונולדים מתוך שיתוף של פגישת החושים שלנו עמהם, שאלה נותנים לנו סיפוק גמור אע"פ שאין לנו שום תפיסה בעצם הנושא. ועוד יותר מזה, כי אפילו בעצמות עצמך גם כן אין לך שום תפיסה והשגה בו וכל מה שידוע לך מעצמותך עצמך אינו יותר, אלא מהלך של פעולות הנמשכות מעצמותך.

ומעתה תוכל להשכיל בנקל, אשר כל השמות והכנויים הבאים בספרי הקבלה המה ג"כ ריאליים וממשיים אע"פ שאין לנו שום השגה בנושא, משום שיש לעוסקים בהם סיפוק גמור של הכרות מלאה לשלימותה הסופית, דהיינו ג"כ רק הכרות של פעולות המתפעלים ונולדים מתוך שיתוף של אור העליון עם המשיגים אותו. אולם הוא די ומספיק לגמרי, כי זה הכלל "כל המשוער ויוצא מהשגחתו ית' לבוא לכלל מציאות לטבע הבריאה הרי יש בו משום ספוק מוחלט" כמו שלא יתעורר לאדם שום תביעה לאצבע שישיית לכף ידו כי חמשת האצבעות מספיקות לו בהחלט.

הערכים הגשמיים והשמות הגופניים שבספרי הקבלה.

כמו כן מובן לכל בן הגיון שבמקום שאנו עוסקים בדבר רוחני ואין צריך לומר עם אלוקיות אין לנו שם שום מלות ואותיות להגות בהם, שהרי כל אוצר המלים שלנו אינו אלא

הרכבות מאותיות הדמיון והחושים, ואיך אפשר להסתייע עמהם במקום שאינו נוהג שם לגמרי מבחינת דמיונות וחושים. כי אפילו אם ניקח את המלה הדקה ביותר שאפשר להשתמש בה במקומות הללו דהיינו המלה "אור עליון" או אפי' "אור פשוט" הרי זה ג"כ דבר מדומה ומושאל מאור השמש או אור הנר או אור מורגש של נחת רוח המופיע באדם בזמן המצאה חדשה של התרת איזה ספק, ואיך יתכן להשתמש עמהם במקום רוחני ודרכים אלוקיים, כי לא יציעו אל המעיינים אלא דברי שוא וכזב, ומכל שכן במקום שאנו צריכים לגלות במלות ההם איזה שכל מבחי' משא ומתן הנהוג במחקרי החכמה, אשר כאן מוכרח החכם להשתמש בדיוק חמור עם גדרים מוחלטים לעיני המעיינים. ואם יכשל החכם אף במלה אחת בלתי מוצלחת הרי יגרום על ידה בלבול הדעת למעיינים ולא יבינו כלל מה שאומר שם מלפניה ומלאחריה וכל הקשור עם אותה המלה, כידוע לכל מעיין בספרי חכמה.

וא"כ תמה על עצמך איך אפשר לחכמי הקבלה להשתמש במלות כוזבות ולהסביר על ידן קשרי חכמה, וכידוע אשר אין שום הגדרה בשמות כוזבות, כי לשקר אין לו רגלים ואין לו עמידה. אמנם כאן צריך שתדע מקודם את החוק של שורש וענף ביחס העולמות מזה אל זה.

חוק שורש וענף ביחס העולמות.

חכמי הקבלה מצאו אשר ד' העולמות הנקובים בשם: אצילות, בריאה, יצירה ועשיה, החל מהעולם הראשון היותר עליון הנקרא אצילות עד העולם הזה הגשמי המוחשי הנקרא עשיה, צורתם שווה זה לזה לגמרי בכל פרטיהם ומקריהם, דהיינו שכל המציאות ומקריה הנמצאים בעולם הראשון, כל אלה נמצאים גם כן בעולם השני שמתחתיו בלי שום שינוי של משהו, וכן בכל יתר העולמות שלאחריו עד לעולם הזה המוחשי. ואין שום הבדל ביניהם אלא הבחן מדרגה בלבד, המובן רק בחומר שבפרטי המציאות שבכל עולם ועולם, שהחומר של פרטי המציאות הנמצאים בעולם הראשון היותר עליון הוא חומר יותר זך מכל התחתונים הימנו, וחומר פרטי המציאות שבעולם השני הוא מעובה מעולם הראשון, אבל יותר זך מכל מה שתחתיו במדרגה, ועל דרך זה עד לעולם הזה שלפנינו, אשר החומר של פרטי המציאות שבו,

הוא יותר עב וחשוך מכל העולמות שקדמו אליו, אולם הצורות של פרטי המציאות וכן כל המקרים שלהם באים בשווה בכל עולם ועולם הן בכמות והן באיכות בלי שינוי.

והמשילו את זה כמשפט החותם עם הנחתם הימנו, אשר כל הצורות המצויות בחותם עוברות בשלימותן לכל פרטיהן ודקדוקיהן אל הדבר הנחתם הימנו, כן הוא בעולמות, אשר כל עולם תחתון נחתם מעולם עליון ממנו, וע"כ כל הצורות שיש בעולם העליון בכל כמותם ואיכותם נעתקים במלואם ובאים גם בעולם התחתון, באופן שאין לך פרט של מציאות או של מקרי המציאות המצוי בעולם התחתון שלא תמצא דוגמתו בעולם עליון הימנו בצורה שווה כמו ב' טיפות של מים ונקראים שורש וענף. כלומר, שאותו הפרט הנמצא בעולם התחתון, נבחן לבחי'

של ענף בערך הדוגמא שלו המצוי ועומד בעולם העליון שהוא שורשו של הפרט התחתון, מפני

שממש נחתם ונתהווה הפרט ההוא בעולם התחתון.

וזוהי כוונת חז"ל במה שאמרו "אין לך כל עשב מלמטה שאין לו מזל ושטר מלמעלה שמכה אותו ואומר לו גדל" (השמטות הזהר בראשית אות א', ב"ר פ"י) כלומר שהשורש הנקרא מזל מכריח אותו לגדול ולקבל את כל תכונותו מבחי' כמותו ואיכותו, כמשפט החותם עם הנחתם הימנו כאמור לעיל. וזהו החוק של שורש וענף, הנהוג בכל הפרטים שבמציאות ושל מקרי המציאות בכל עולם ועולם ביחס העולם העליון ממנו.

שפת המקובלים היא שפה של ענפים.

פירוש, על פי הוראתם של הענפים הללו על שרשיהם שהם הדוגמאות שלהם הקיימים בהכרח בעולם העליון. כי אין לך שום מציאות בעולם התחתון שלא יהי' נמשך ויוצא מעולם העליון ממנו

וכמשפט החותם עם הנחתם כמפורש לעיל, אשר משום זה, השורש שבעולם העליון מחייב את הענף שלו שבעולם התחתון, שיתגלה בו כל צורתו ותכונתו, ע"ד שאמרו ז"ל, שהמזל שבעולם העליון המיוחס לעשב שבעולם התחתון מכה על אותו העשב ומכריחו לגדול על מתכונתו כנ"ל. שמתוך זה נמצא כל ענף וענף שבעולם הזה מגדיר היטב את הדוגמא שלו העומדת בעולם העליון.

ולפיכך מצאו להם חכמי הקבלה, אוצר של מלים ערוך ומפורש לעיניהם די ומספיק לבחי' שפה מדוברת ביניהם המצינית להפליא, שיוכלו לישא וליתן זה עם זה בשורשים הרוחניים שבעולמות העליונים, דהיינו על ידי שמזכירים לחבריהם רק את הענף התחתון המוחשי שבעוה"ז המוגדר היטב לחושים הגשמיים, והשומעים מבינים מדעתם את השורש העליון אשר ענף הגשמי הזה מראה עליו מפני שהוא מיוחס אליו להיותו נחתם הימנו, כנ"ל. באופן אשר כל פרטי הויות הבריאה המוחשית וכל מקריהם, נעשו להם כמו מלים ושמות מוגדרים ומוחלטים המראים על השורשים הגבוהים העליונים הרוחניים, ואע"פ שבמקומם הרוחני אי אפשר להתבטא בשום מלה והגה מפאת היותם למעלה מכל דמיון, מכל מקום קנו להם זכות ביטוי שפתיים על ידי ענפיהם המסודרים לחושינו כאן בעולמנו המוחשי, כמבואר.

וזוהי כל אופיה של השפה המדוברת בין חכמי המקובלים, אשר על פיה מגלים את השגותיהם הרוחניים מאיש לאיש ומדור לדור הן בע"פ והן בכתב ומבינים זה את זה בסיפוק גמור, כפי כל השיעור המדויק המחוייב לצורך משא ומתן במחקרי החכמה, דהיינו בגדרים מדויקים שאי אפשר להיכשל בהם, מפני שכל ענף וענף יש לו הגדרה טבעית מיוחדת לו בהחלט, וממילא מראה ג"כ על שורשו שבעולם העליון עם הגדרתו זו המוחלטת.

ודע, אשר שפת הענפים של תורת הקבלה הזו היא יותר נוחה להסביר בה מושגי החכמה מכל

הלשוניות הרגילות שלנו כנודע מתורת הנומינליזם אשר הלשוניות נשתבשו הרבה בפיות ההמונים, כלומר שמתוך ריבוי השימוש שמשממשים עם המילות הרי הן הולכות ומתרוקנות מתוכן המדויק, וע"כ נעשו קשיים גדולים למסור סברות מדויקות מאחד לחבירו על ידי המבטא והכתב כנודע. מה שאין כן "בשפת הענפים של הקבלה" הנלקחת משמות הבריות ומקריהם הערוכים ועומדים לעינינו מוגדרים בחוקי הטבע, שאינם מקבלים שינוי לעולם. ואף פעם לא יארע לשומעים ולקוראים שיטעו בהבנת המלות המוצעות להם, מפני שגדרי הטבע מוחלטים למדי חוק ולא יעבור.

"מסירה מפי מקובל חכם למקבל מבין."

כן כתב הרמב"ן ז"ל בהקדמת פירושו על התורה, וז"ל, "ואני הנני מביא בברית נאמנת וכו' לכל מסתכל בספר הזה וכו' מכל הרמזים אשר אני כותב בסתרי התורה, כי אני מודיעו נאמנה שלא יושגו דברי ולא יודעו כלל בשום שכל ובינה זולת מפי מקובל חכם לאזן מקבל מבין". וכמתכונתו כתב ג"כ הרב חיים ויטאל ז"ל בהקדמה לעץ חיים. וכן בדברי חז"ל (חגיגה י"א): "אין דורשין במרכבה ביחיד אלא א"כ הוא חכם ומבין מדעתו,"

הנה דבריהם מובנים היטב במה שאמרו שצריכים לקבל מפי מקובל חכם, אולם מהו החיוב שגם התלמיד צריך מקודם להיות חכם ומבין מדעתו עצמו, ואם אינו כך אפילו יהיה צדיק היותר גדול בעולם אסור ללמדו. ועוד, אם הוא כבר חכם ומבין מדעתו א"כ שוב אין לו צורך ללמוד מאחרים.

ובמבואר לעיל תבין דבריהם בתכלית הפשטות, שהרי נתבאר אשר עם כל המלות וההגוי הבאות במבטא שפתינו, אי אפשר לבאר על ידם אף מלה אחת מהעניינים הרוחניים האלוקיים שהם למעלה מהמקום והזמן המדומים, אלא שנמצאת שפה מיוחדת לעניינים הללו, שהיא "שפת הענפים" על פי הוראתם ביחסם אל שרשיהם העליונים.

ואולם שפה זאת הגם שמסוגלת מאד מאד לתפקידה לישא וליתן במחקרי החכמה יותר שפות הרגילות כמו שהובא לעיל, אכן כל זה אמור, רק אם השומע הוא חכם מעצמו, דהיינו שיודע ומבין ביחסי הענפים אל שרשיהם, כי היחסים הללו אינם מתבארים כלל מהתחנות לעליון, כלומר, שבהסתכלות על הענפים התחתונים אי אפשר להוציא שום הקש ודמיון כלל על אזור דוגמא בשרשיהם העליונים, ולהיפך הוא, שמהעליון ילמד התחתון, כלומר, שמתחילה צריכים להשיג את השורשים העליונים כמות שהם ברוחניותם למעלה מכל דמיון, אך בהשגה טהורה.

ואחר שמשיג היטב את השורשים העליונים מדעתו אפשר לו להסתכל בענפים המוחשים שבעוה"ז ולידע איך כל ענף מתייחס אל שרשו בעולם העליון בכל סדריו בכמות ואיכות. ואחר שיודע ומבין את כל זה היטב, אז נמצאת לו שפה משותפת בינו ובין רבו דהיינו "שפת הענפים", אשר על פיה יוכל החכם המקובל למסור לו כל מחקרי החכמה הנוהגים בעולמות העליונים הרוחניים הן מה שקיבל מרבותיו והן הרחבתו בחכמה שמצא בעצמו, כי עתה יש להם שפה משותפת לשניהם ומבינים זה את זה.

ואולם בעת שהתלמיד אינו חכם ומבין מדעתו את השפה היא דהיינו הוראת הענפים על שורשיהם, מובן מעצמו שאין ביכולתו של הרב להסביר לו אף מלה אחת בחכמה הרוחנית הזו. ואין צריך לומר לישא ליתן עמו במחקרי החכמה, היות שאין להם כלל שפה משותפת להשתמש עמה ונמצאים שהם כמו אילמים וע"כ בהכרח שאין מוסרין מעשי מרכבה שהיא חכמת

הקבלה, אלא אם כן הוא חכם ומבין מדעתו.

ויש לשאול עוד, לפי זה מאין החכים התלמיד עד לידי כך להכיר היחסים של ענף ושורש מתוך התחקות על השורשים העליונים. והתשובה היא, אשר כאן שוא תשועת אדם אלא לעזר

אלוקי אנו צריכים, אשר הזוכה למציאת חן בעיניו ית', הריהו ית' (1), ממלא אותו בחכמה בינה ודעת להשכיל השגות עליונות, ואי אפשר להסתייע בזה מעזרת בשר ודם ולא כלום, אכן אחר שמצא חן בעיניו ית' וזכה בהשגה העליונה, אז מוכן לבוא ולקבל מרחבי חכמת הקבלה מפי מקובל חכם כי עתה יש לו עמו שפה משותפת, ולא זולת.

כינויים הזרים לרוח אנושי.

ועם כל המתבאר לעיל, תבין מה שנמצאים לפעמים בספרי הקבלה, כינויים וערכים הזרים מאד לרוח אנושי, והמה שכיחים ' ביותר בספרי הקבלה היסודיים שהם ספרי הזוהר והתיקונים וספרי הארי ז"ל, אשר המה מתמיהים מאד, מה היה להם לחכמים האלו להשתמש בכינויים נמוכים כאלה לביטוי רעיונות נשגבים וקדושים הללו, אולם אחר שרכשת לך את הידיעות המובאות לעיל יובן לך הדבר על אמיתו, כי נתבאר שאי אפשר כלל להשתמש בהסברת החכמה הזאת בשום שפה ולשון שבעולם, זולת בשפה המיוחדת לדבר שהיא "שפת הענפים" ע"פ היחסים לשרשיהם העליונים. ולפיכך מובן מאליו שאי אפשר לעזוב שום ענף או מקרה של ענף מפני נחיתות הדרגה שלו ולא להשתמש עמו לבטוי המושכל הרצוי בתוך קשרי החכמה, בו בעת שלא נמצא בעולמנו שום ענף אחר שנקחהו בתמורתו.

כי כמו שאין שתי שערות יונקות מנקב אחד, כן אין לנו ב' ענפים שיתייחסו לשורש אחד, באופן, שאם נשאיר איזה מקרה שלא להשתמש עמו, נמצא שמלבד שאנו מאבדים את המושכל הרוחני ההוא שכנגדו בעולם העליון, כי אין לנו עוד שום מלה תמורתו להראות על השורש ההוא, הנה עוד יזיק דבר זה לכל מרחבי החכמה כולה, ועל כל היקפה, שהרי נעדרת לנו טבעת אחת משלשלת כללות החכמה הקשורה במושג ההוא. ע"כ נמצא שמטיל פגם על החכמה כולה, כי אין לך עוד חכמה בחכמות העולם שיהיו העניינים מלוכדים וקשורים זה בזה בדרך עילה ועלול קודם ונמשך, כמו חכמת הקבלה, הקשורה מראשה עד סופה זה בזה ממש כמו שרשרת ארוכה, אשר ע"כ בהיעלם לנו ידיעה קטנה בינתיים, נחשכה בעדינו כל החכמה כולה, משום שכל ענייניה קשורים חזק זה בזה ומתלכדים לאחד ממש.

ומעתה אין שום תמיהה עליהם במה שמשתמשים לפעמים בכינויים זרים, כי אין להם חרות של בחירה בכינויים להחליף ולהמיר רע בטוב או טוב ברע, אלא שמוכרחים תמיד להביא בדיוק אותו הענף או המקרה המורה באצבע על שורשו העליון בכל השיעור הנחוץ לענין, וגם מוכרחים להרחיב הדברים, עד שיספיקו להגדרה מדויקת לעיני חבריהם המעיינים.